

HIFZI TOPUZ

Büyülü Afrika

Kara Afrika
Röportajları

Remzi Kitabevi

BÜYÜLÜ AFRİKA / Hıfzı Topuz

© Remzi Kitabevi, 2018

Her hakkı saklıdır.

Bu yapıtın aynen ya da özet olarak hiçbir bölümü, telif hakkı sahibinin yazılı izni alınmadan kullanılamaz.

Editör: Nesrin Arslan

Kapak: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-18654

BİRİNCİ BASIM: Ağustos 2018

Kitabın her basımı 2000 adet yapılmıştır.

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul

Sertifika No: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090

www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul

Sertifika No: 12068 / Tel (212) 629 0615

Cilt: Çifçi Mücellit, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi

5. Cad. No: 24-25 Bağcılar-İstanbul

Tel (212) 629 4783

İçindekiler

BÖLÜM 1

İnançlar, Büyüler, Maskeler

Tanrı Yeryüzünü Nasıl Yarattı?, 9; “Ey Ceviz, Sen İnsan Olacaksın!”, 10; Bir Maymun Efsanesi, 12; Yüce Tanrı, 13; Canlılar ve Ölümler Bir Arada Yaşar, 16; Ruhlar Âlemi, 19; Fetişler Cenneti Benin, 23; Fetişçilerle Büyücülerini Karıştırmayalım, 26; Afrikalı Tılsım İnanı, 28; Garip Bir Maske Satıcısı, 31; Burkina’da Maskeli Bir Tören, 34; “Arkadaşımı Ceylan Sandım, Öldürdüm Ama Etini Yemedim”, 39; Kutsal Heykeller Fetiş Değildir... , 41; Totemler, 43; Doğacılık ve Paganizm, 44; Çocukların Sünneti, 45; Gizli Örgütler, 49; Pars-Adam Dernekleri, 50

BÖLÜM 2

Müslümanlık, Hıristiyanlık

Müslümanlık, 55; Senegal’de Bayram, 56; Senegalli Müritler, 58; Hıristiyanlık, 61

BÖLÜM 3

Cinsellik, Evlilik ve Kadın Hakları

Geleneksel Evlenme, 67; Gelinin Sünneti, 70; Doğmamış Kızla Nişanlanma, Aldatma, Aldatılma, 72; Kadın Hakları, 76; Boşanma ve Nikâhsız Birliktelikler, 78; Diskolar, 80; Avrupalı Kız ve Erkeklerin Afrikalılara Merakı, 83; Mutsuz Aşk Çocukları: Melezler, 86

BÖLÜM 4

Uganda’nın Çıplak İnsanları

Uganda, 93; Evlenmek Kolay Değil, 98; Seksen Bin Çıplaktan Oluşan Türkane Topluluğu, 100; On Bin Çıplağın Göçü, 102

BÖLÜM 5

Gariplikler

Dakar’da Bir Plaj, 107; Bir Fetiş Satıcısı, 109; Senegal’den Mali’ye Trenle Yolculuk, 111; Sevimli Bamako, 115; Burkina’da Yaşam, 118; Ouagadougou’da Afrika Pazarları, 118; Rwanda’da Boğaz Havası, 120; Özel Uçakla Afrika Göklerindeyim, 122; Bir Zamanlar Angolalı Köleler,

123; Sömürü Döneminden Anılar, 124; Kongo’da 1 Nisan Şakası: 350
Ölü, 126

BÖLÜM 6

Darbeler, Devrimler ve Faşistler, 131

Sosyalist Bir Yüzbaşı, 133; Afrika’nın Göbeğinde Minibüsle 530 Kilo-
metre, 138; Gine’de Açlıkla Ölüm Cezası, 144; Kanlı Bir İmparator
Bozuntusu: Bokassa, 147; Uganda’da Kanlı Bir Faşist: İdi Amin, 149
Uganda’da Hintli ve Pakistanlı Azınlık, 152; Başkanla Konuşmanın
Güçlüğü, 154; Kral Mutesa’nın Kızıyla Arkadaşlık, 158; Bir Devrimci
Devlet Başkanı: Keita, 162; Tanzanya’da Yeni Bir Sosyalizm: Nyerere,
165; Sokak Ortasında Kurşunlanan Bir Başkan: Cabral, 170; Sahtekâr
ve Katil: Tshombe, 174; Devlet Başkanı Daddah’la Uçak Yolculuğu,
176; Togo Devlet Başkanı Olympio Nasıl Öldürüldü?, 180; Yeni Sö-
mürgecilik Karşıtı Nkrumah Sosyalizmi, 186; Bilimsel Sosyalizm, 189
Demokrat Bir Başkan: Senghor, 190

BÖLÜM 7

Haremağaları, Cariyeler, Bacılar

Sudan’da Osmanlılar, 197; Türkiye’de Kara Afrikalılar, 199; Türki-
ye’de Köleliğin Kaldırılması, 201; Köle Pazarları, 202; Hadımlık,
206; Çocuk Kaçırın Araplar, 207; Haremağalarının Görevleri, 209;
Baş Musahip ve Musahipler, 210; Ünlü Kara Ağalar, 211; Hayrettin
Efendi’den Dinlediklerim, 215; Hasan Ali Yücel’in Üç Afrikalı Bü-
yüknesi, 220; “Zenci” Bayramları, 223; Bizdeki Kara Afrikalıların
İnançları, 226

 BÖLÜM 1

*İnançlar, Büyüler,
Maskeler*

Tanrı Yeryüzünü Nasıl Yarattı?

“Yeryüzü daha yaratılmamıştı.

Yukarıda gökyüzü vardı, aşağıda da su...

Ama daha hiçbir canlı yaratık yoktu. Ne yerde ne gökyüzünde, ne de suda... İşte bu sırada ulu tanrı Olodumare bir şeyler yaratmaya karar verdi.

İlk olarak yedi prens yarattı. Ama bunları beslemek gerekiyordu.

Ulu Tanrı Olodumare yedi kabak yarattı. İçlerini garip bir çorbayla doldurdu. Yedi torba hazırladı. Bunların içine de böcekkabuğu, inci, bir tavuk ve yirmi bir parça demir yerleştirdi.

Sonra demirden uzun bir zincir yarattı. Bütün bu yarattığı şeyleri prenslerle birlikte zincirin ucuna bağlayıp gökyüzünden aşağı sallandırdı.

Aşağıda ucu bucağı görünmeyen bir su uzanıyordu. Ulu tanrı bu sonsuz suya uzanan zincire baktı baktı, sonra bir coco cevizi alıp salladı suya...

Birdenbire bir coco ağacı fişkırdı sudan. Yaprakları gökyüzüne uzanıyordu. Bu yapraklar zincirin sallandığı yere ulaştı. Ulu tanrının yaratıkları bir anda kendilerini yaprakların arasında buldular. Prensler şaşkınlık içindeydi. Her şeyden önce zincirin ucundaki kabakları ve torbaları paylaştılar.

Prenslerin en küçüğü torbalardan birini eline aldı, evirdi çevirdi, sonra suya silkeledi.

Torbanın içinden siyah bir şey döküldü suya. O dökülen şey büyüdü büyüdü bir kara parçası oldu.

Tavuk yaprakların arasından fırlayıp hemen kendini toprağa attı ve yeri eşelemeye başladı.

Ulu tanrı yeryüzünü yaratmıştı. İşte bugünkü Nijerya'nın olduğu yerdeki Yoruba ülkesi böyle yaratıldı. En küçük prens Oranmiyan da Yoruba ülkesinin ilk hükümdarı oldu.”

Bütün Afrika bu çeşit efsanelerle doludur. Her etnik topluluğun kendine özgü efsaneleri, masalları vardır. Yaşlılar, gençlere bunları anlatırlar, onlar da çocuklarına...

Afrika'da 'kara insan' yüzyıllar boyu bu çeşit efsanelerle büyümüştür. İnanırları şeyler kutsaldır. İnsanların etrafını tanrılar ve ruhlar çevirmiştir. Kutsal yontular, maskeler, büyücüler ve sihirbazlar içinde büyüyen Afrikalı birçok şeyi kurcalamaktan çekinir. Efsaneleri ve masalları dinleye dinleye gelişir.

“Ey Ceviz, Sen İnsan Olacaksın!”

“Daha insanların yaratılmasına sıra gelmemişti, ulu tanrı fena halde sıkılıyordu. ‘Ne yapmalı bilmem! Şu son zamanlarda çok sıkılıyorum,’ diye söylenip duruyordu. Gerçekte sıkıntısının sebebi başkaydı. Ulu tanrı her sabah kalkıp ormana gidiyor, tütün toplayıp barınağına dönüyor, tütününü tellendiriyor, sonra da karnının acıktığını anlıyordu. Ama yemeğini hazırlayacak hiç kimse yoktu.

Günün birinde, ‘Bu işler böyle olmaz. İnsanları yaratayım da yemeğimi hazırlasınlar,’ dedi. Kalkıp doğru ormana gitti. Bir kola ağacının dibine vardı, başladı ağacı silkelemeye... Ağaçtan kola cevizleri döküldü. Tanrı bunları topladı. Heybesini tika basa doldurdu ve barınağına döndü.

Ertesi gün yine aynı şeyleri yaptı. Kola cevizlerini topladı. (Kola cevizi kırmızı renkte, kestane büyüklüğünde ve içinde kafein bulunan bir cevizdir. Canlandırıcı ve uyandırıcı bir etkisi bulunduğu söylenir. Sokaklarda satılır ve çiğnenir.) Günlerce bu işlerle uğraştı. Sonunda ‘Ee yeter artık, yorulдум!’ dedi. Vardı suyun başına, orada tanrının bir sandalı vardı. Cevizleri sandala yükledi. Akıntı sandalı bir yerlere sürükledi. Irmağın bir yanında güneşin altında uzanmış, uyuklayan timsaha seslendi. ‘Gel bakalım buraya!’

Timsah hemen suları yarıp geldi. Ağzını açıp tanrıyı dinlemeye başladı. Tanrı ‘İşimiz var şimdi,’ dedi. ‘Geç şu sandalın başına, çek bakalım beni.’ Timsah hemen sandalın iplerini kollarına geçirip başladı sandalı çekmeye...

Gittiler, gittiler bir türlü ırmağın sonu gelmiyordu. Timsahın yüz-
mekten ayakları şişti. Tırnaklarının arasından kan süzülüyordu.

Ne sonu gelmez ırmaktı bu. Güneş sanki ırmağın içinde batıyordu.
Sonunda kıyıdaki ormanları geçip bir çayırbaşına geldiler. Tanrı seslen-
di: ‘Dur artık!’ Timsah, ‘Ohh!’ deyip rahat bir nefes aldı.

Tanrı bir kola cevizi aldı, elinde evirdi çevirdi, üzerine üfledi, son-
ra ‘Ey ceviz, sen bir insan olacaksın!’ dedi ve kola cevizini salladı suya...
Kıyı daha çok uzaktı. Ceviz suyun üzerinde kaldı. Bir süre sonra şaşkın-
lığı üzerinden attı ve yüze yüze kıyıya vardı.

Tanrı öteki cevizleri de aldı eline... Onları da okuyup üfledikten son-
ra salladı kıyıya... Sonra timsaha döndü, ‘Haydi bakalım, dönüyoruz
artık!’ dedi. Timsah yine başladı sandalı çekmeye... Geç vakit köye dön-
düler, bir de ne görsünler... Bütün cevizler birer insan olmuş kıyıda tan-
rıyla bekliyorlar.

Tanrı kıyıya adımını atar atmaz cevizler ‘Biz insanız!’ diye bağır-
dılar. Tanrı ‘Gelin peşimden!’ dedi. Bir köyün ortasına geldiler. Köy
bomboştı. Tanrı ‘İşte evleriniz,’ dedi. ‘Burada yaşayacaksınız.’ İnsan-
lar ‘Pekâlâ, emrin olur!’ diye evlere dağıldılar. Her sabah bir süre tan-
rıyla ahbaplık ediyorlar, sonra da ava gidiyorlardı. Gün içinde bir yı-
ğın hayvan avlayıp köye dönüyorlar ve ateş yakarak hayvanları kızar-
tıyorlardı.

Günün birinde tanrıya, ‘Biz artık yorulduk!’ dediler. Tanrı, ‘Ne ol-
du da yoruldunuz?’ diye sordu. İnsanlar, ‘Ne olacak,’ dediler. ‘Bıktık,
her gün kızarmış et yemekten! Gözlerimizden neredeyse et fırlayacak.’

Tanrı, ‘Öyleyse eti başka türlü pişirin,’ dedi.

İnsanlar, ‘Başka türlü pişirmesini bilemeyiz ki,’ dediler. ‘Ey ulu tanrı
bak bütün hayvanların eşleri var. Yemeklerini onlar pişiriyor. Bizim eş-
lerimiz yok. Bize de eş ver, yemeklerimizi pişirsinler.’

Tanrı, ‘Düşüneceğim bu meseleyi,’ dedi. ‘Bir çaresini bulurum el-
bette.’

Tanrı düşünceye daldı. İnsanlar da barınaklarına döndüler ama eş-
lerine kavuşamamışlardı. Derken tanrı dikildi karşılına... Onlar da,
‘Ulu tanrım bu işin sonu neye varacak,’ dediler. ‘Hâlâ bize birer eş bu-
lamadın.’

Tanrı gülümsedi. ‘Hadi gidin bakalım, oklarınızı yaylarınızı alıp ge-
lin.’ Adamlar az sonra oklarıyla, yaylarıyla döndüler.

Tanrı, 'Dağılın ormana,' dedi. 'Her biriniz bir hayvan vurup getireceksiniz. Kimse eli boş dönmeyecek.'

Bu sözler üzerine hepsi ormana dağıldı. Akşamüstü karanlık çökerken, ellerinde avlarla geri döndüler. Kimi geyik vurmuştu, kimi yaban domuzu, kimi maymun, kimi de tavşan... Avcılar orta yerde toplandılar. Herkes avını önüne koydu. Başladılar tanrıyı beklemeye...

Tanrı, 'Kimse fil avlamadı mı?' dedi. Avcılardan ses çıkmadı. Bunun üzerine tanrı avları gözden geçirdi ve kanlar içinde yerde yatan bir hayvana, 'Kalk bakalım,' dedi. 'Bir kadın ol artık!' Hayvanlar teker teker doğrulmaya başladılar. Her biri birer kadına dönüştü.

Tanrı, 'Haydi bakalım, herkes alsın eşini gitsin,' dedi. İnsanlar önlerinde dikilen kadınları alarak barınaklarına götürdüler. Her birinde ilk hayvanlıklarından birer iz kalmıştı. Kimi domuz gibi inatçı, kimi kaplumbağa gibi tembel, kimi maymun gibi numaracı, kimi tilki gibi kurnaz, kimi yaban kedisi gibi yırtıcıydı..."

Bir Maymun Efsanesi

"Bir zamanlar güneş uyumuş, uyanmamış. Güneş'in çocukları kalıp tanrıya gitmişler. Tanrı çok uzaklarda bir dağ başındaymış. Çocuklar az gitmişler uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler. Tam tanrıya varacakları dağın başına gelmişler, bir de ne görsünler, Kanunu adında küçük bir maymun yolun üzerine yatmış uyukluyor. Çocuklar,

'Ey Kanunu,' demişler. 'Çekil yolumuzdan. Biz tanrıya varacağız.'

Kanunu, 'Bozmayın rahatımı. Yandan dolaşın,' demiş

Çocuklar da öyle yapmış ve tanrıya varmışlar. Demişler ki,

'Halimiz böyle böyle. Babamız uyudu, uyanmadı; öldü. Biz ne yapacağız şimdi?'

Tanrı, 'Gidin, küçük maymun Kanunu'yu bulun, o size yol gösterir,' diye yanıt vermiş.

Çocuklar hemen Kanunu'yu bulmuşlar. 'Aman!' demişler, 'Ocağına düştük. Babamız Güneş uyudu, uyanmadı. Nasıl uyandıracağız Güneş'i?'

Kanunu, 'Kolay,' demiş. 'Akşam vakti Güneş'in yüzünü karanlığa çevirin. Bırakın orada uyusun. Sabah olunca Güneş ölüm uykusundan uyanır.'

Çocuklar maymunun dediğini yapmışlar. Sabah bir de ne görsünler, Güneş dipdiri, pırıl pırıl ışıldıyor.

Aylar, yıllar geçmiş aradan. Bu kez de ay uykusundan uyanmamış. Ayın çocukları da tanrıya varıp yardım istemeye karar vermişler. Onların da yoluna maymun çıkmış. Küçük maymun Kanunu yolda uyukluyormuş. Çocuklar, 'Çekil yolumuzdan, biz tanrıya dert anlatacağız,' demişler.

Kanunu onlara da, 'Yandan dolaşıp gidin, rahatımı bozmayın,' demiş. Onlar da yandan dolaşıp tanrıya varmışlar. Dertlerini anlatmışlar. Tanrı onlara da aynı şeyi söylemiş ve o akşam ay ölüm uykusundan uyanıp pırıl pırıl parlamaya başlamış.

İnsanoğlu Güneş'in ve Ay'ın çocuklarının nasıl ölüm uykusundan uyandırıldıklarını öğrenince 'Biz de öyleyse babamızı ölümsüzlüğe kavuşturalım,' demişler. Ama her şeyden önce babalarının ölmesi gerektiğine inanmışlar ve bıçaklarını çekip babalarını öldürmüşler. Sonra da tanrıya varmışlar. 'Ey tanrı, senden yardım istiyoruz,' demişler. 'Babamız uyudu, uyanmadı. Yüzüne soğuk sular döktük, burnuna tütün tozları üfledik, gözünü açmadı. Ne yapalım, sen bizi kurtar.'

Tanrı, 'Gidin Kanunu'ya danışın,' demiş. Küçük maymun bir subaşında, kanlar içinde ağlayıp duruyormuş. Çocuklar, 'Ey Kanunu ocağına düş-tük,' demişler. 'Babamızı ölüm uykusundan uyandırmak için ne yapalım?'

Küçük maymun, 'Gidin bir çarşaf alın,' demiş. 'Bir güzel sarın babamızı. Sonra derin bir çukura koyun. Üzerine toprak örtün, taşlayın. Sonra da bekleyin.'

Çocuklar Kanunu'nun dediğini yapmışlar. Babalarını mezara koyup, başlamışlar beklemeye... Bir gün, iki gün, bir hafta, iki hafta, bir ay, bir yıl... Sonunda çocuklardan biri, 'Ee artık yeter!' demiş. 'Şu mezarı açıp babamıza bir bakalım!'

Kazmışlar toprağı... Bir de ne görsünler. Adamın yalnız kemikleri kalmış. İşte ölüm insanların başına bu akılsız çocukların babalarına yaptığı kötülükten gelmiş.

Yüce Tanrı

Kara Afrika'da etnik toplulukların her birinde insanların, doğal güçlerin, atalarının ruhlarının üstünde bir tanrı vardır. Bu yüce tanrılar bir-

birlerine hiç benzemezler. Her etnik topluluk kendi tanrısına inanır, ona özel bir ad takar.

Mali’de, Bambara Topluluğu’nda bu tanrının adı Masa Dambali’dir. Masa kral, Dambali de yaratılmamış olan sınırsız şey demektir. Yani Masa Dambali, kimsenin yaratmadığı, yetkileri sınırsız kral demektir. Masa Dambali’nin sırrına hiç kimse ulaşamaz. O, bulut mudur, duman mı, şimşek mi, ağaç mı, yüce bir kutsal yaratık mı, bilinmez... O her şeyi görür, duyar, ama sesi duyulmaz. Göze görünmez. Varlığı ispatlanmaz.

Yine Mali’de Dogonlu zenci de dua ederken “Ey atalarımın ruhu!” der. “Sen, yüce tanrı Amma’ya söyle, ben elimden geleni yaptım, toprağa bir çukur kazıp tohumu ektim. Ama onu yeşertmek tanrının işidir.”

Gine körfezi kıyılarındaki etnik topluluklardan birinde de “Tanrı her şeyin yaratıcısıdır. Belirli bir biçimi yoktur. Uzaktadır, göklerde, erişilmez, ama o her şeyi görür, bilir. Doğrudan ona seslenilmez, araya bir aracı konur. Çok önemli olaylarda onun aracılığı istenir. Ufak sıkıntının çaresini de öteki tanrılar bulur.

Kenya’yı bağımsızlığa kavuşturan ilk Devlet Başkanı Jomo Kenyatta, *Kenya Dağının Eteğinde* adlı kitabında Kikuyu Topluluğu’ndaki tanrı anlayışını şöyle anlatır.

Tanrı her şeyin yaratıcısıdır. Ne babası vardır, ne anası, ne de bir tek arkadaşı... İşini tek başına görür. İnsanı, davranışlarına göre ya sever, ya sevmez. Yeryüzünü gözlemeye kalkınca bir dağ başında konaklar, oradan dünyayı gözetler. İnsanlar onu göremezler.

Tanrı, insanların ufak tefek işleriyle pek ilgilenmez. Ama önemli işler ona bağlıdır. Doğum, evlenme, ölüm, bayram gibi olaylarda tanrı insanların yanındadır. İnsanlar tek başlarına tanrıdan bir şey isteyemezler. Hepsinin bir araya gelip tanrıya yalvarmaları gerekir. İnsanlar tanrıyı göremezler. Ancak onun izlerini görürler.

Güneş, ay, yağmur, gökkuşağı hep tanrının işidir. Şimşek ve yıldırım da tanrının yer değiştirmesinin belirtisidir. Eğer bir insan şimşek çakarırken, tanrıyı görmek için başını gökyüzüne kaldırırsa çarpılır. Bu yüzden Kikuyularda insan fırtınalı havalarda başını gökyüzüne çevirmez. Eğer insanlar kötü işler yapmışlarsa havalar kötü gider. Havalar iyi ise tanrı insanlardan hoşnut demektir.

Afrikalıların ilkel inançlarına “Animizm” denir. Bu bir din değildir. Animizm bilgisiz ve güçsüz insanların doğa karşısındaki tepkilerinden ortaya çıkmıştır. Animizmin bir kitabı ve yazılı kuralları yoktur. Bu inançlar ülkeden ülkeye, topluluktan topluluğa değişir. Tanrılar ve yüce ruhlar da başka başkadır. Aminizmin tapınakları, camileri, kiliseleri, havraları da yoktur. Aministler açık havada toplanırlar. Bazen de ilkel barınaklarda... Bazen bir ağaç dibinde, bazen bir dere kenarında, bazen bir subaşında... Afrikalılar yer yer İslamiyeti ya da Hıristiyanlığı kabul etmişler ama ilkel inançlarını içlerinde saklamışlardır.

Animizm ne putperestliktir, ne de çok tanrılı bir inanç. Animizmde her şeyin bir ruhu vardır. İnsanın, hayvanın, dağın, taşın, denizin, bulutun, ateşin, güneşin... Onlar güçlerini kendi ruhlarından alırlar. Kısaca animizm yüce güçlere, atalarının ruhuna dayalı bir ilkel inançtır.

Kongo'nun Kasai eyaletindeki Kuba Topluluğu'nda tanrı önce toprağı, sonra insanları, sonra hayvanları, sonra da doğanın ruhlarını yaratmıştır. İlk insan Woot denen yaratıktır. Bazı toplumları kara renkli yapan, dillerini, ülkelerini yaratan da Woot'tur. Bu yüce tanrı dünyayı yarattıktan sonra uzak bir yere çekilmiş ve ölümsüzlüğe kavuşmuştur.

Gine'deki bir efsaneye göre de, tanrı kara derili insanları beyazlarla birlikte yaratmıştır. Yaratırken onlara “Şu altınları mı istersiniz, yoksa okuyup yazma öğrenmeyi mi?” diye sormuş. Beyazlar okuyup yazmayı, karalar da altını seçmişlerdir. Bu yüzden de beyaz insanlar altınları tükenen Afrikalıları kendilerine köle etmişlerdir.

Tanrı bölgeden bölgeye, topluluktan topluluğa değişir. Avcılıkla geçinen topluluklarda tanrı avcıdır. Oklarıyla insanları öldürür. Oturduğu yer yıldızların berisindedir. Çevresinde ataların ruhları vardır. Ama tanrı bu ruhları doyumadığı için onlar zaman zaman ölü eti yerler. Bu yüzden de toprağa gömülen cesetlerin bir süre sonra yalnız kemikleri kalır.

Animizmde ruhlar hiyerarşisinin başında bir yüce ruh yer alır. Bu ruh göze görünmez ama varlığını duyurmak için zaman zaman çeşitli biçimlere girer. Örneğin yüce ruhların bir kısmı dev olur, bir kısmı şeytan, bir kısmı canavar... Bunlar tanrı ile insanlar arasında yer alırlar. Bu ruhlar üzerine türlü efsaneler uydurulmuştur. Bunlar mağaralarda, dağ başlarında, ormanlarda yaşarlar. İşleri güçleri insanların huzurunu kaçırmaktır. Kimi gelir insanların yiyeceğini çalar, kimi hasta-

lık getirir, kimi gider kadınları gebe bırakır. Bazı topluluklarda kadınlar bu çeşit ruhlardan gebe kalmamak için sıkı sıkıya bezlerle sararlar. Bazı Topluluğu'nda de bunlara karşı tılsımlar kullanılır.

Yüce ruhların bazıları da insanların iyiliği için çalışırlar. Periler bu gruptandır. Ama iyilik bedava değildir. Bunlara adak adamak, kurbanlar kesmek gerekir.

Yıldızların ve bulutların yollarını bunlar çizer, ırmakların sularını bunlar akıtır, yağmurları bunlar yağdırırlar...

Canlılar ve Ölüler Bir Arada Yaşar

Bazı topluluklarda ölüm bir üst dereceye geçiştir. Cezbe ve ruh konukluğu törenlerinde canlılarla ölümler bir arada görünürler. Canlılar, ölümlerden sürekli haberler alırlar. Ölümlerin ruhu da her zaman canlıların çevresindedir. Onları izler ve korurlar. Batı uygarlığında canlılarla ölümler arasında tam bir kopukluk vardır. Ölümle her şey bitmiş olur. Öteki dünyadan artık haber gelmez. Animistlerde ise yeryüzü canlılardan çok ölümlerin ruhlarıyla doludur. Her şeyi onlar yönetirler. Afrikalı her an kendini ruhlarının gözetiminde sanır.

Afrika'da ölüm şu aşamalardan geçer:

Gerçek ölüm: Bu yaşamın durmasıdır, yani kalbin durması.

Ruhun vücuttan çıkması: Animistlerde gerçek ölümden kalp durur ama ruh daha bir süre vücutta kalır. Bazı etnik topluluklarda ruhun birkaç yıl cesette kaldığı sanılır.

Fiziksel ölüm: Bu cesedin çürümesidir. Bazı topluluklarda cesedin çürümesi için ayrı bir tören yapılır.

Sosyal ölüm: Bu, ölümden birkaç ay veya bir yıl sonra ruhun, atalarının ruhuna karışmasıdır. Animistler bunu yas bitimi töreniyle kutlarlar. İçkiler içerek, oyunlar oynayarak, ölümlün bütün yakınları yastan çıkarlar.

Tümden yok olma: Bu iskeletin de çürüyüp yok olması, ailenin ortadan kalkması, bütün anıların unutulması ve o insandan hiç iz kalmamasıdır. Yalnız çok ünlü kişiler tarihe geçerek bu ölümden kurtulurlar.

1963 yılında Kongo'da böyle bir yas bitimi törenine katılmışım. İletişim bakanlığında çalışan bir matbaa işçisinin babası ölmüştü. Aradan

dört ay geçtikten sonra o işçi bana, “Yarın akşam evde toplanacağız. Yas bitimi töreni var. Siz de katılın,” demişti.

Ertesi gün merakla bu işçi arkadaşımın yerliler mahallesindeki evine gittim. Ev tıklım tıklım doluydu. Orta yerde bir masanın üzerine büyük bir sahan yerleştirilmişti. Her gelen oraya bir para atıyordu. O paralar gecenin masraflarını karşılamak içinmiş. Bir süre sonra işçi arkadaşım orta yere gelerek, “Arkadaşlar,” dedi, “biliyorsunuz dört ay önce babamı yitirdik ve yas tuttuk. Ama ölenle ölünmez. Babamın ruhu, ruhlar âlemine kavuştu. Şimdi biz bu akşam onu kutlayacağız.”

Sonra eline bir bira şişesi alarak, “Haydi dostlar!” diye bağırdı. “Babamın ruhuna içelim!”

Derken çalgılar başladı. Kadınlar ortaya fırladı. Başladılar kıvrır kıvrır oynamaya... Çılgınlık, kahkahalar birbirine karıştı. Geç saatlere kadar hep birlikte oyunlar oynadılar, bira içtiler. İşte bu bir yas bitimi töreniydi.

Afrika'nın yerel topluluklarında çeşit çeşit gömme ya da cesedi yok etme yöntemleri vardır.

Habeşistan'ın Basketo denen bir topluluğunda ölünün yüzünü yağlayıp, cesedi bir kulübede bir sedire bırakırlar. Ceset birkaç yıl orada kalmaya çürür.

Başka bir bölgede, topluluk başkanının cesedi, diz çökmüş durumda bir öküz derisine sarılıp bir tepenin başına bırakılır. Cesedin bulunduğu yerin altına da bir çukur kazılır. Cesetten sızan sıvılar bu çukura akar.

Bazı yerlerde cesetleri yüksek yerlere gömme geleneği vardır. Ölünün sağlığında dolaşıp sevdiği yerleri de hep görmesi istenir. Bunun için cesedi dağ-tepe dolaştırırlar. Ceset sonra da mezara konur.

Bazı topluluklarda ölünün yüzünü evinin yönüne çevirirler. Ana yurdunu bırakıp da başka yerlere göç etmiş topluluklarda ölünün yüzü ana yurda çevrilir.

Birçok yerde cesedin yanına adamın sağlığında kullandığı şeyler yerleştirilir.

Bazı topluluklarda ölünün bazen uzun bir yolculuğa çıktığı sanılır. Yolda gerekir diye ölünün yanına para bırakılır.

Bazı yerlerde ölüyü sürekli yaşadığı yerde bırakma geleneği vardır. Eğer sırtlanlar gelip cesedi yerse, bu tanrının ölüye karşı özel bir sevgisinin belirtisidir.

